

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

FEATURES OF CIVIL PROCEEDINGS UNDER MARTIAL LAW

Поліщук М.Г., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Позовне провадження – один із поширених видів захисту цивільних прав та інтересів, а тому, потребує детального розгляду та вивчення для кожного юриста. Діяльність судового апарату з вирішення спору між опонентами має комплексний та різноманітний характер, впливає з різних правовідносин позовного провадження – трудових, сімейних, житлових, цивільних, земельних та інших. Позовне провадження сьогодні торкається більшість цивільних справ. Право на звернення за захистом у суді регламентується Цивільно-процесуальним кодексом України та положеннями Конституції України, кожен громадянин має гарантію на захист своїх прав та інтересів.

Одним із актуальних питань у цивільному процесі на сьогоднішній день приділяється увага змісту позовного провадження. У кожній сучасній державі права та інтереси громадян закріплені у Конституції та інших нормативних актах. Законодавство України не є винятком, тому поняття та сутність позовного провадження встановлено з метою реалізації права громадян на захист гарантованих законом свобод. Тематика позовного провадження завжди буде залишатися актуальною через свій загальний та обов'язковий характер. Позовне провадження має суттєву значущість у судовій системі та судовому процесі, адже позов характеризується одним із інструментів регулювання цивільного процесу, він приводить у дію механізм правосуддя та судової діяльності в цілому.

Слід зазначити, що в цивільному процесі на сьогоднішній день існує багато проблем, які стосуються не лише позову в цілому, а й позовного провадження, тому це питання є особливо актуальним та дискусійним.

Об'єктом дослідження виступають нормативно – правові акти, які регламентують особливості правового статусу сторін у цивільному процесі.

Предметом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з участю сторін у цивільному процесі.

Данна стаття має на меті здійснення загального аналізу позовного провадження як виду цивільного судочинства, визначення особливостей позовного провадження, здійснення всебічного і повного розгляду позову, та особливості здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану.

Ключові слова: позовне провадження, цивільний процес, позов, судове провадження, суд, учасники провадження.

Claim proceedings are one of the most common types of protection of civil rights and interests, and therefore require detailed consideration and study for each lawyer. The activity of the judicial apparatus to resolve a dispute between opponents is complex and diverse, it follows from various legal relations of claim proceedings – Labor, family, housing, civil, land and others. Claim proceedings today affect most civil cases. The right to apply for protection in court is regulated by the Civil Procedure Code of Ukraine and the provisions of the Constitution of Ukraine, every citizen has a guarantee to protect their rights and interests.

One of the most pressing issues in civil proceedings today is paid attention to the content of claim proceedings. In every modern state, the rights and interests of citizens are enshrined in the Constitution and other regulatory acts. The legislation of Ukraine is no exception, so the concept and essence of claim proceedings is established in order to exercise the right of citizens to protect freedoms guaranteed by law. The subject of claim proceedings will always remain relevant due to its general and mandatory nature. Claim proceedings are of significant importance in the judicial system and judicial process, because the claim is characterized by one of the tools for regulating civil procedure, it activates the mechanism of justice and judicial activity in general.

It should be noted that in civil proceedings today there are many problems that relate not only to the claim as a whole, but also to the claim proceedings, so this issue is particularly relevant and debatable.

The object of research is normative legal acts regulating the specifics of the legal status of the parties in civil proceedings.

The subject of the research is public relations arising in connection with the participation of the parties in civil proceedings.

This article aims to carry out a general analysis of claim proceedings as a type of civil proceedings, determine the specifics of claim proceedings, carry out a comprehensive and complete consideration of the claim, and the specifics of civil proceedings under martial law.

Key words: claim proceedings, civil proceedings, claim, court proceedings, court, participants of proceedings.

За багато часів еволюції суспільства залишалось актуальним питання статусу особи в суспільстві, визначення її прав. Боротьба за це, в багатьох історичних спогадах призводила до масових революцій та суспільній боротьбі за загальнонародські гарантії захисту. На сьогоднішній час, життя кожної людини в демократичному суспільстві є захищеним, а у разі порушення як природних так і позитивних прав особа може звернутися за захистом до відповідних органів.

Саме тому, суть даної роботи полягає в розгляді такого способу захисту порушених прав – як позовне провадження, що належать до цивільного судочинства та є одним з найрозповсюдженіших способів захисту в межах компетенції суду.

Юрисдикційна форма захисту є діяльність компетентних органів із захисту порушених прав. У свою чергу, до юрисдикційних форм відносять судову та позасудову [1, с. 187]. Варто відзначити таку неюрисдикційну форму захисту права як громадська. Сутність соціального захисту виявляється у тому, що члени соціального об'єднання вправі звернутися до об'єднання по захист прав і законних

інтересів. Як зазначає Грицаєнко О.Л. висловлює думку щодо визначення неюрисдикційної форми захисту – «це дії громадян та організацій щодо захисту гарантованих прав які здійснюються ними самостійно, без звернення за допомогою до компетентних органів» [2, с. 22].

З огляду на вищезазначене ми прийшли до висновку, що однією з основних неюрисдикційних форм захисту є самозахист. Ця форма є передбачена законом дії фактичного характеру, застосовувані людиною для примусового припинення посягань на права або відновлення у разі порушення без звернення до юрисдикційних органів. Оскільки термін «захист прав» включає і судовий захист та інші форми захисту, можна дійти невтішного висновку, що «право на захист» є родовим поняттям, як свого часу поняття «право на судовий захист» – видовим.

Варто звернути увагу, що право на захист є міжнародно закріплене, так, статтею 6 Європейської конвенції з прав людини закріплене право на справедливий суд, тобто, «кожному гарантується право на справедливий та публічний розгляд судової справи незалежним і безстороннім судом, що вирішує даний спір» [3].

Слід одразу відзначити, що й звичайне право у житті суспільства займає чи не перше місце у регулюванні відносин, то громадянське право, що містить частину звичайних норм, є регулятором багатьох суспільних процесів, які у будь-який повсякденний момент, саме це обумовлює актуальність даної теми.

Щоб зрозуміти зміст сутності позовного провадження у цивільному процесі необхідно розглянути саме визначення цього поняття. Цивільно-процесуальний кодекс закріплює, що «загальне позовне провадження призначене для розгляду справ, які неможливо розглянути за умовами спрощеного провадження через складність» [4]. Отже, законодавець не визначає сутність позовного провадження, а його характерні ознаки можна виокремити на основі положень III Розділу ЦПК.

Щодо цього є сформованою думка в науковій доктрині, на нашу думку, загальним визначенням позовного провадження є те, що він є одним із поширених видів захисту цивільних прав та інтересів. Судочинство здійснюється у багатьох судових процесах України. Історія судочинства показує значення даного правового аспекту та його роль для здійснення справедливості в судових інстанціях нашої держави. У кожній сучасній державі права та інтереси громадян закріплені у Конституції та інших нормативних актах. Законодавство України не є винятком, тому поняття та сутність позовного провадження встановлено з метою реалізації права громадян на захист гарантованих законом свобод. Саме тому, стаття 55 Конституції України закріплює, що «права і свободи людини і громадянина повинні захищатися судом» [5].

Саме тому, як висновок, ми можемо зазначити, що звернення до суду – та гарантія, яка має забезпечити справедливість і в потрібний момент допомогти відстояти свою точку зору. У цьому питанні можуть допомогти і судді – спеціально уповноважені кваліфіковані представники судової системи.

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію українського народу законодавство набуло значних змін. 24.02.2022 року Указом Президента України № 64/2022 був введений воєнний стан на території України. Через динамічний характер подій врегулювання багатьох правовідносин набуло значних змін, безпосередньо, також правосуддя. Правосуддя – є єдиним механізмом забезпечення законності та справедливості в державі, а тому, його зупинення є неможливим через загальнообов'язковий характер. Навіть в умовах воєнного стану цивільне судочинство як і інші види правосуддя продовжує функціонувати надалі, але, маючи деякі зміни щодо процесуальних питань.

Відповідно до ст. 12-2 та ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» закріплено положення щодо здійснення судочинства в період воєнного стану [22]. Відповідно до положень закону судочинство повинно діяти на основі Конституції України та інших законів, що визначають порядок функціонування судів в Україні. Законодавець встановлює обмеження щодо діяльності судів, однак, забороняє створювати надзвичайні та особливі суди. Важливим є факт того, що строки в судочинстві залишаються незмінними, тобто, законодавець закріплює заборону щодо прискорення судового процесу чи скорочення. Однак, змін набула територіальна підсудність справ, це означає, що у разі загрози життя чи неможливості проведення судового засідання допускається зміна місця знаходження суду. Стаття 147 Закону України «Про судоустрій і статус судів», які були внесені 03.03.2022 року встановили новий механізм зміни територіальної підсудності судових справ [23].

Варто з'ясувати, чи залишається незмінною процедура позовного провадження. З аналізу законодавства України стадія відкриття позовного провадження залишається не змінною, а тому, кожна особа, що вважає свої права пору-

шеними може звернутися за захистом до суду. Однак, діяльність працівників суду в більшості випадків буде здійснюватися в дистанційній формі, даний захід впроваджується для зменшення кількості осіб в судовому приміщенні. Варто наголосити, що розгляд справ буде обмежуватися для простих осіб, що не є учасниками справи, а тому, на нашу думку, принцип гласності та відкритості судового процесу не здійснюється в даному випадку.

Розгляд позовної заяви може відбуватися в режимі відео конференції, що здійснюється на підставі заяви позивача. Варто мати на увазі, що в період воєнного стану суд може обмежувати прийом громадян та допуск посторонніх осіб.

Позитивним аспектом для учасників провадження є можливість поновлення процесуальних строків, запроваджені воєнний стан є поважною причиною у разі їх пропуску. Крім того, впроваджені розгляд справ, що мають невідкладний характер, однак, це може здійснюватися лише за письмовою згодою всіх учасників справи.

Варто зазначити, що функціонування системи судочинства в період воєнного стану більшістю зумовлено вже звиклим режимом, що був впроваджені під час пандемії Covid-19, зокрема, це простежується в питанні цифровізації. Варто зазначити, що в останній час держава все більше створює законодавчу ініціативу в сфері залучення нових цифрових ресурсів.

На закінчення необхідно відзначити, що на сьогодні незаперечний пріоритет розвитку та широкого застосування судами сучасних цифрових технологій з метою якісного та своєчасного захисту прав громадян у період воєнного стану. Очікується, що це зробить правосуддя не лише більш оперативним, а й доступнішим для громадян та бізнесу. Однак залишаються сумніви, що всі види судочинства зможуть безболісно для законності та обґрунтованості підсумкових процесуальних рішень запроваджувати нові форми.

Висновки. Здійснене дослідження дало нам змогу прийти до висновків щодо загального уявлення про інститут позовного провадження. Кожне провадження має характерні особливості, основними особливостями позовного провадження є його спосіб порушення, умови передбачені Цивільно процесуальним кодексом України, сторони та предмет спору, що безумовно пов'язані з конкретним видом правовідносин, та мають окремі предметні ознаки.

Позовне провадження здійснює захист цивільних прав та інтересів за допомогою реалізації розгляду судом, який має відокремлені ознаки, на нашу думку, серед них основних: 1) основним засобом, що використовується для захисту цивільного права, є позов. Переважна більшість цивільних справ у порядку судового провадження, з урахуванням позовних заяв; 2) предмет позовного провадження – це порушення інтересів особи, як майнових так і немайнових; 3) основний механізм захисту цивільних прав це здійснення розгляду судом справи в загальному порядку, з визначенням всіх ключових нюансів; 4) позовна форма реалізації пред'явлення умов про необхідний захист права і свободи, у разі, є цивільної процесуальною. Основним завданням суду в сфері цивільного судочинства є вирішення спору. Механізм дії суду тут спрямований на можливість швидкого та мирного вирішення тієї чи іншої цивільної справи

З норм цивільного процесуального права випливає, що в порядку позовного провадження розглядаються і вирішуються справи щодо спорів про право, що виникають з різних видів матеріальних правовідносин.

ЦПК визначає рівність процесуальних прав обох представників сторін. Слід зазначити, що юридична зацікавленість виступає основним критерієм виділення осіб у справі, в окрему категорію учасників позовного провадження.

Позов на сьогодні є первинним способом захисту в сфері цивільного судочинства, та має свою чітко визначену ціль, що обумовлена предметом заявлених вимог.

Сторони як елемент позову розкривають його зміст з позиції того, хто і в чийх інтересах шукає захисту, і того, хто відповідає за позовом. Елемент сторона позову розкриває його зміст з позиції того, хто і в чийх інтересах шукає захисту, і того, хто відповідає за позовом. Щоб задовольнити вимоги особи щодо інтересу чи захист прав, суд має встановити правомірність вимог у змісті позову. Законодавством передбачені випадки, коли застосовуються спеціальні заходи щодо забезпечення позовних вимог.

Цивільно-процесуальний кодекс передбачає декілька різних форм позовного провадження. З метою процесуальної економії часу позовне провадження має два види – загальне та спрощене. Суть спрощеного провадження полягає в тому, що цивільні суперечки з невеликою ціною позову (так звані малі позови) розглядаються у змагальному процесі з повідомленням обох сторін спору, але при цьому значно скорочуються тимчасові та фінансові витрати сторін та суду. Переходячи до розгляду стадій загального позовного провадження, варто зазначити, що вони мають деякі специфічні ознаки. Першою стадією позовного провадження є його відкриття. З змісту ст. 187 ЦПК виходить, що суд відкриває позовне провадження за відсутності порушень вимог щодо змісту позовної заяви, та інших підстав.

На стадії підготовчого провадження відповідачу надано право надсилати зустрічний позов до позивача. У кожній справі суд вирішує питання про прийняття зустрічного позову, виходить із фактичних обставин справи, з урахуванням забезпечення балансу інтересів позивача та відповідача. Підготовче судове провадження – це стадія судового процесу, в якому розглядається предмет спору, позовні вимоги, заперечення на позовні вимоги,

склад учасників судового процесу, вирішення відводів, характер спірних правовідносин та інших дій, які будуть слугувати для правильного і безперешкодного розгляду справи по суті.

Розгляд справи по суті починається доповіддю одного з суддів, після чого головуєчий з'ясує: чи підтримує позивач свої вимоги, чи визнає відповідач вимоги позивача та чи не бажають сторони закінчити справу мировою угодою або звернутись для вирішення спору до третейського суду. Після загального розгляду справи відбувається останній етап позовного провадження для суду першої інстанції – винесення рішення суду.

Через динамічний характер подій врегулювання багатьох правовідносин набуло значних змін, безпосередньо, також правосуддя. Стаття містить характеристику змін, що відбулися в сфері цивільного судочинства, а саме, зміна територіальної підстудності справ. Розгляд позовної заяви може відбуватися в режимі відео конференції, що здійснюється на підставі заяви позивача. Варто мати на увазі, що в період воєнного стану суд може обмежувати прийом громадян та допуск посторонніх осіб. За можливістю, судова справа має бути відкладена, крім тих, що є невідкладними, та знята з розгляду, слід брати до уваги те, що велика кількість людей учасників провадження не завжди мають змогу подати заяву про відкладення справи.

Аналізуючи все вищевикладене, можна зробити підсумок, що загальна процедура проведення позовного провадження залишилась незмінною, але деякі аспекти, в особливості судового розгляду позовних заяв, зазнали змін. Також треба зазначити, що територіальна підстудність деяких судів була змінена, як саме можна дізнатися на офіційному сайті Верховного Суду України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чорна С. Роль судової влади в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 186–190.
2. Грицаєнко О. Л. До питання ефективності захисту прав особи в адміністративному судочинстві. *Вчені записки*. 2020. С. 22.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 18.10.2022).
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 15 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 18.10.2022).
5. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 18.10.2022).
6. Атаманчук І. В. Право на судовий захист цивільних прав та інтересів у світлі європейських стандартів. *Цивільне право України: нові виклики і перспективи розвитку*. 2020. С. 75м78.
7. Полюк Ю. І. Деякі зміни цивільного процесуального законодавства щодо реалізації права на звернення до суду за захистом: порівняльно-правовий аспект. *Форум права*. 2018. № 2. С. 98–108.
8. Слободянюк П. Л. Принцип справедливості в контексті судового захисту прав людини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 242–253.
9. Чунарьова Є. Я. Принцип змагальності сторін в цивільному процес. 2019. с. 178.
10. Поліщук М. Г. Сутність та вимоги позовного провадження. *Published on*. 2020. С. 313.